

Ádebiyatlar

1. D.A.Karimova, Sh.A.Yakubova. Bolalar musiqa asarlari ustida ishlash. -T.: «Fan va texnologiya», 2012,144 bet.
2. Romanova S.E. Muzikanı oqıtıwdıń innovacion pedagogikalıq texnologiyaları. Tashkent-2022 j. 144 b.

REZYUME. Bul maqala muzikalıq tálim-tárbiyası alıp atırǵan oqıwshılardıń muzıka atqarıwshılıq sheberligin asırıw qaǵıydaları, oqıtıw tártibi haqqında jazılǵan.

REZYUME. Ushbu maqola musiqiy ta'lim-tarbiya olib borilayotgan o'quvchilarda ijrochilik mahoratini oshirish qoidalari, o'qitish tartibi haqida yozilgan.

SUMMARY. This article is written about the rules of improving the performance skills of students undergoing musical education, the teaching procedure.

TEATR HÁM KÓRKEM ÓNER

Q.Seytjanova – aǵa oqıtıwshı

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filiali

Tayanch soʻzlar: teatr, musiqa, drama, opera, balet, qoʻgʻirchoq teatri, pantomima.

Ключевые слова: театр, музыка, драма, опера, балет, кукольный театр, пантомима.

Key words: theater, music, drama, opera, ballet, puppet theater, pantomime.

Teatr - (yun. Theatron-tamashagoh) kórkem óner túri; onıń ayrıqsha ańlatpa quralı aktyordıń kópshilik aldındaǵı oyın procesinde júzege keletuǵın saxnalıq waqıya bolıp tabıladı. Teatr kórkem ónerinde hám taǵı basqa kórkem ónerlerde bolǵanı sıyaqlı, xalıq turmısı, tariyxı, dúnyaǵa kózqarası sáwlelenip, jámiyet rawajlanıwı, ruwxıylıǵı, mádeniyatı menen baylanıslı halda ózgerip, rawajlanıp baradı. Teatr tiykarında awızsha yamasa jazba dramaturgiyalar jatadı. [1]

Teatr sintetik kórkem óner bolıp, jámiyet turmısında, tamashagóylerdiń ruwxıy hám estetikalıq tárbiyasında zárúrli orın tutadı. Ol jaǵdayda dramaturgiya, muzıka, súwretleytuǵın kórkem óner, oyın, arxitektorlıq ajıralmaytuǵın birlikti quraydı. Teatrıń zárúrli qurallarınan biri saxna sóylewi bolıp tabıladı. Saxna sóylewi xarakterlerdiń ashılıwında, dóretpе mazmunı, konfliktiniń sáwlelendiriliwinde tiykarǵı orındı tutadı. Saxna shıǵarmalarınıń jaratılıwında teatr súwretshiligi (scenografiya)ń úlesi úlken. Súwretshi dóretpе mazmunı hám rejissyor sheshiminen kelip shıǵıp, dekoraciya jaratadı. [2]

Teatrda muzikanıń da ornı úlken, tamasha túri hám janrǵa baylanıslı halda ol túrli wazıypanı atqaradı: dramalıq spektakllerde járdemshi qural bolsa, operetta, muzikalı dramada sóz benen haqlı, opera hám baletde bolsa sheshiwshi áhmiyetke iye boladı. Teatr kórkem óneri uzaq tariyxqa iye bolıp, onıń tiykarǵı elementleri (basqa túske kirisiw, dialog, dúgiliw sıyaqlı) insaniyattıń baslanıwı dáwirlerinde ańshılıq, miynet hám dástúr, bayramlar menen, totemizm, animizm sıyaqlı baslanıwı dúnyaǵa kózqaras hám ata-

babalarımızdıń ruwxlarına sıyınıw menen baylanıslı halda qalıplesken. [3] Bul teatr hám muzıka Orta Aziya xalıq teatrları sonıń arasında qaraqalpaq xalıq teatri basıp ótken jolı muzıka kórkem óneri menen tıǵız baylanıslı bolıp tabıladı. Teatr ol kúnnen-kúнге óz átirapına xalıqtıń eń jaqsı dóretywshilik kúshlerin toplaydı, milliy hám materiallıq dástúrlerdı jaratadı. Professional muzikanı rawajlandırıw ushın sharayat jaratqan teatr qaraqalpaq xalıq ansambllarınıń bolajaq kompozitorları ansamblleri tánepis waqtında ataqlı eski muzıkalar atqarıwları, oyın sesler, xalıq qosıqların jırlasadı, bul repertuardaǵı qosıqlar keyinrek muzikalıq spektakller hám muzikalıq dóretpelerge kirgizilgen teatr repertuarında dramatikalıq spektakller bólek orın iyeley basladı. Az-zandan olar arnawlı bolıp, milliy muzikalı drama janrınıń tuwılıwı teatrda muzikalı dramasınıń tiykarın xalıq oyınları, muzıka hám teatr elementlerin quraydı. Saqlanǵan dástúrlerge, birinshi náwbette, xalıq namaları, xalıq qosıqları, qosıq folklorınıń geypara elementleri kiredi. Dramada xalıq muzıkasınan paydalanıwdıń basqıshları (mısalı, keri qosıq), birinshi náwbette, dramaturg eń aldı menen óz jumısına kóbirek itibar qaratadı. Tamasha bul aktyor tárepinen avtordıń sezimlerin tamashagóyge jetkere biliw hám ótkeriw. Qaǵıyda jol menende, aktyor spektaklde suwretlengen tájiriybelerdı kórsetip beredi. Spektakl dawamında aktyor óz denesi, háreketleri, ima-ishara belgileri, dawısı, hár qıylı zatlar menen isleydi. «Teatr» túsiniǵı hár qıylı hám sırtqı kórinislerdi óz ishine aladı: drama teatri, opera, balet, quwırshaq teatri, pantomima hám basqalar.

[4]. Mudamı teatr jámáátlik kórkem óner bolıp kelgen; zamanagóy teatrda spektakllerdı saxnalastırırda aktyorlar hám rejissyorlardan (dirijyor, xoreograf) tısqari, dizayner, kompozitor, xoreograf, sonıń menen birge rekvizitler, kostyumshılar, vizajistler, saxna dizaynerleri, jaqtılandırır dizaynerleri qatnasadı [5].

Teatrđın rawajlanıwı mudamı jámiyet rawajlanıwınan hám ulıwma mádeniyat jaǵdayınan ajıralmaytuǵın bolıp kelgen onıń bólekleniwı yamasa rawajlanıwı, teatrda málim kórkem tendenciyalardıń ústinligi jáne onıń mámleket ruwxıy turmısındaǵı ornı social rawajlanıwıdıń ayrıqsha qásiyetleri menen baylanıslı bolıp tabıladı. Teatrda hárqanday roller saxnalastırǵanda awıl xojalıǵı hám dástúrlerdıń eń áyyemgi bayramlarınan kelip shıǵadı, allegorıyalıq formada tábiyat hádiyseleri hám miynet proceslerinń sáwlelendiredi [6]. Biraq, tek dástúr háreketleri teatr bolıwı múmkin emes: kórkem óner tanıwshılar teatr tamashagóy bar orında payda boladı hám shıǵarmanı jámáátlik aqıl etiwdi óz moyınına aladı, dep esaplaydı jáne onı jaratıw procesinde birgeliktegi umtıw, háreketler emes, teatr óziniń estetikalıq maqsetine erisedi. Eger tamashagóy saxnalastırılıp atırǵan spektakllerdan jaqsı nátiyjeler hám pikirler alsa [7].

Teatr rawajlanıwınıń dáslepki basqıshlarında xalıq festivalları qosıq, oyın, muzıka hám dramalıq háreket ajıralmaytuǵın edi; keyingi rawajlanıw hám professionallastırır procesinde teatr óziniń túp sinkretizmin joǵaltadı, úsh tiykarǵı túr payda boldı: drama teatri, opera hám balet teatri, sonıń menen birge aralas sırtqı kórinisler [2]. Spektakl dawamında jańraǵan xalıq namaları xalıq oyınları hár spektakller arasında atqarıp kelinggen awıl jaslarınń kúndelikli turmıs súwretinde keń múmkinshilikler ashadı. Hárqanday sesler awıl jaslarınń keshki oyınına uqsaydı saxnalarda fon retinde xızmet etedi.

Teatr saxnalarındaǵı repertuarda oraylıq orındı iyelegen muzıkalıq hám dramalıq spektakller saxnalastırıladı. Kompozitorlar alpıstan artıq muzıkalıq saxna dóretpelerin atqaradı.

Orta Aziya teatrları saxnalarında professional muzıkashılardıń simfoniyalıq orkestrleri payda boldı, orkestr dúzildi, aktyorlar menen vokal hám muzıka teorii boyınsha sabaqlar alıp barıldı. Sol barlıq teatrlarda muzıkalıq hám dramalıq repertuar milliy saxna kórkem ónerinde bólek orın tutadı hám kóplegen atqarıwshılardı tayarlap shıqtı. Eń joqarı aktyorlıq kariesası tek ǵana maman, bálki vokal hám kóbinese xoreografiyanıń jetilisken nátiyjesine iye erisiledi.[8].

«Teatr kúni» – teatr xızmetkerleriniń kásiplik bayramı: aktyorlar, teatr rejissyorları, prodyuserler,

jaqtılıq boyınsha texnikler, dawıs injenerleri, montajshı hám hátte shıptashılar hám garderob xızmetkerleri 1933-jılı 23-yanvarda ullı orıs teatr rejissyori hám aktyorlıq oqıtıwshı Konstantin Sergeevich Stanislavskiy Moskva kórkem teatrinıń kiyim-kenshek xızmetkerleri cexına jazǵan xatında: Spektakl teatr bınasına kirgenińizden baslanadı,-degen. Siz kiretuǵın tamashagóylerdi birinshi bolıp kútip alasız. Bul kóshirip alınǵan aqır-aqıbet «Teatr ilgishinen baslanadı» [9] sóz dizbegine aylandı, bul tómendegilerdi ańlatadı: teatrda ekinshi dárejeli rol hám kásipler joq. Teatr kórkem óneri iqlasbentleri ushın «Teatr kúni» de anıq bayram bolıp tabıladı, sebebi «mádeniyat saraylarında» hár túrli bayram ilajları, túrli teatr festivalları sol kúnde bolıp ótedi hám ayırım teatrlar jańa spektakllerdıń premyeraların usınıwǵa háreket etedi. Dramaturglar kóp jıllar dawamında teatrđın bas direktorları menen birgelikte kóplegen jaqsı spektakllerdı tamashagóylerge inám etken hámde kóplegen tabıslarǵa nátiyjeli dóretilshiliklerge erisip kelgen. Tamashagóydiń kewil ashıwı ushın muzıkalıq hám xoreografiyalıq qurallardan aktiv paydalanıw teatr saxnalarında doslıq spektakllerinde muzıka hám dramanın uyqas kombinaciyasına sebep boladı. [10] Teatr saxnalarında milliy kórkem ónerde birinshi ret suwret evolyuciyası muzıkalıq qurallar menen kórsetilgen. Teatr xarakterindegi ózgerislerdiń muzıkalıq tımsalı ushın kompozitor, barlıq janlardıǵı xalıq qosıqlarınan hám jırlanǵan, ayılǵan sesler uyǵınlıǵları onıń vokal bólegine mártlik penen kiritilgen.

Saxnalastırılǵan xalıq dóretpeleri sıyaqlı ayrıqsha muzıkaǵa tiykarlanǵan keń kólemlı xalıq draması muzıkada kompozitor xalıq nama klassikasınıń opera estetikası principlerine ámel etken. Spektakl tili muzıkalıq saxnalardıń dawısı menen óz-ara baylanıslı, biraq tásir kúshi bul xalıq qosıqları, olar átirapında basqa hár qıylı nomerler payda bolıwı menen bir-birinen júdá pariq etedi. Orta Aziya xalıqlarında sonıń arasında qaraqalpaq teatrlarında házirgi künge shekem kóplegen spektakllerdı xalıqımızǵa inám etip kiyatır. [11]

Ózbekstan aymaǵında teatr júdá úlken kórinisli hám bay bolıp tabıladı. Onıń urıqları baslanıwı jámáát dáwirinde-aq miynet procesi sáwlelengen hár qıylı oyınlar, jawınger hám xalıq oyınları, tábiyat kúshlerine talpınır aqıbetinde júzege kelgen dástúrler formada kórinetuǵın bolǵan. Teatrđın tiykarǵı túrleri saqlanıp, repertuar hám atqarıw usılında ayrıqshalıqlar rawajlandı. Qalalarda atqarıwshı artistlerdiń kásipligi sazende, qosıqshı, aktyor hám taǵı basqada awqamlarınń iskerligi kúsheydi.

Ádebiyatlar

1. Авдеев А. Д., «Происхождение театра».-1959.
2. Станиславский К. С. Сборник сочинений. -1954-61.
3. Хорижий театр тарихи (русчадан С. [Турсунбоев](#) таржимаси), 1997, 1999;
4. Ўзбек театри тарихи, Театр, 2003.
- 5.Родина М. Т. Большая советская энциклопедия: Советская энциклопедия, 1969-1978.
6. Театральная энциклопедия (под ред. А. П. Маркова). - М.: Советская энциклопедия, 1961-1965.
7. Бушуева С. К. Взаимосвязи: Театр в контексте культуры: Сборник научных трудов. - Л. 1991.
8. Барбой.Ю.М. Структура действия и современный спектакль.-Калып:Л, 1988.
9. Театральная энциклопедия (под ред. А. П. Маркова). - М.:Советская энциклопедия.1961-1965.
- 10.Рудницкий К. Л. Театральная энциклопедия (под ред. П. А. Маркова). - М.:Советская энциклопедия. 1961-1965.
11. Трагедия. Словарь античности. Составитель Йоханнес Ирмшер (перевод с немецкого). – 1994.

REZYUME. Teatr saxnalarida ko‘plab bajarilib kelayotgan spektakllar, bajarilib kelinayotgan xalq taronalari, orkestrlar tomonidan bajarilib kelinayotgan taronalar, xalqning turidan o‘rin olib kelmoqda. Teatr va musiqa har dam san’at sohasida baravar o‘rinlarga ega. O‘sha sababli hozirgi kunda qoraqalpoq teatrlari da rivojlanib borayotganligini aytib o‘tsak bo‘ladi.

РЕЗЮМЕ. На театральных подмостках ставятся многочисленные спектакли, исполняемые народные тароны, тароны, исполняемые оркестрами, из рода народа. Театр и музыка занимают одинаковое место в искусстве. По этой причине можно упомянуть, что в настоящее время каракалпакские театры тоже развиваются.

SUMMARY. Numerous performances are acted on the stage, performed by folk music, and music performed by orchestras, from the kind of people. Theater and music occupy the same place in the art. For this reason, it can be mentioned that Karakalpak theatres are currently developing.

AKTYORLIQ ÓNERINIŇ EŇ BIRINSHI TALAPLARINIŇ BIRI BUL – SHEBERLIK

L.Urazmbetova - docent

B.Nazarımbetov- oqıtıwshı,

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filiali

Tayanch so‘zlar: vokal, san’at, aktyor, musiqa, pedagog, teatr, nafas, mashq, diafragma.

Ключевые слова: вокал, искусство, актер, музыка, педагог, театр, дыхание, упражнение, диафрагма.

Key words: vocal, art, actor, music, teacher, theater, breathing, exercise, diaphragm.

Aktyor – saxna dóretiwshisi. Ol ózin qorshap turǵan átiraptı tereń, zawıqlı túrde qabıl etip, ózi atqarıp atırǵan timsallar turmısın naǵız ózinikindey seze aladı, olardıń dártı hám quwanışın óz moynına alıp ómir keshiredi. Aktyordıń joqarı sheberligi onıń bay tásirsheń qábileti, pikiriniń jámlengenligi, tereń sezimleri turmıstı tolıq qabıl etedi. Saxna dóretiwshilerdi tárbiyalap, kámalǵa keltiriwde pedagogtıń kóplegen qıyınshılıqtı sheshiwine tuwrı keledi. Aktyorlıq óneriniń eń birinshi talaplarınıń biri bul-sheberlik. Talantlı aktyor hárdayım saxnanıń shamshıraǵı bolıp kelgen. Aktyor ásirese usı talantı, sheberligi sebepli

tamashagóydi tásirlendirgen, quwandırǵan, yosh bergen.

Sheberlik – bul kompetenciyalılıq hám qábiliyettiń eń joqarǵı shoqqısı esaplanadı. Sonıń ushında sheberlik miynet súyiwshiliktiń nátiyjesi bolıp, miynet arqalı ǵana qalıplese di hám rawajlanadı. Aktyor shıǵarma tekstin óziniń dóretiwshiligine boysındırıp, kórkemlik ónerin keltirip shıǵaradı, tamashagóylerdi tásirlandiredi. Aktyorda hárdayım janlı, gózzal, tásirli turmıshlıq kórinisti kóre alıw ıqlasbentler ushında zawıqlı boladı. Aktyordıń tamashagóy menen bolǵan baylanısı qanshama ótkir, qanshama qarama-